

Дубасенюк О.А.,
доктор педагогічних наук, професор
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ УНІВЕРСИТЕТУ

У статті проаналізовано ефективність професійної підготовки студентів-заочної форми навчання за напрямом "Початкова освіта" в університеті в процесі вивчення педагогічних дисциплін; виділено рівні їх педагогічної підготовки; визначено напрями та організаційні умови її вдосконалення.

The article deals with efficiency of the students by correspondence university professional training according to the direction "Primary education" in the process of study of pedagogical subjects; the levels of their pedagogical training are defined; some directions and organizational conditions of its perfection are determined.

Модернізація загальноосвітньої та вищої школи потребує підготовки нової генерації учительських кадрів, здатних працювати в сучасних соціально-економічних та соціокультурних умовах. Значна роль у цьому процесі належить заочній формі навчання. Усвідомлення позитивних аспектів поєднання трудової та освітньої діяльності за спеціальністю дозволяє переосмислити місце й роль заочної освіти у ВНЗ. Багаторічна практика заочного навчання підтвердила його ефективність і право на існування. Професійній діяльності випускників-заочників властиві гнучкість, самостійність, упевненість. Проте рівень фактичних знань, набутих у процесі заочного навчання, залишається недостатнім для того, щоб відповідати високій компетентності вчителя.

Мета статті: проаналізувати особливості та рівень ефективності професійної підготовки студентів-заочної форми навчання університету у процесі вивчення педагогічних дисциплін

Проблема підвищення ефективності вищої педагогічної заочної освіти висвітлювалась у працях Т.І. Кобзарєвої, Ю.Г. Круглова, Л.Ф. Михайленко, А.Є. Мусіна, В.А. Нікітіна, Н.Є. Соколової, У.М. Халілова та ін. Психолого-педагогічні особливості навчання дорослих розглядаються такими вченими як Б.Г. Ананьєв, С.Г. Вершловський, С.І. Змейов, Ю.М. Кулюткін, Л.Є. Сігаєва, Г.С. Сухобська та ін. Окремі аспекти заочної освіти розглядаються в дослідженнях, які висвітлюють теоретичні засади професійної підготовки до педагогічної праці (І.М. Богданова, В.М. Володько, М.І. Жалдак, Н.В. Кузьміна, О.Г. Мороз, Г.І. Саранцев, М.І.

Сметанський, М.І. Шкіль та ін.); психолого-педагогічних особливостей формування знань та умінь студентів (Б.Г. Ананьєв, А.М. Алексюк, П.Я. Гальперін, Я.І. Груденов, Ю.М. Кулюткін, І.Я. Лернер, М.М. Скаткіна, П.М. Ерднієва та ін.); дистанційного навчання (В.Ю. Биков, Р.С. Гуревич, К.В. Корсак, Н.В. Морзе, В.В. Олійник, С.О. Сисоєва, О.М. Спирін та ін.); самостійної роботи (А.М. Алексюк, І.М. Гуломов, В.А. Козаков, М.М. Солдатенко, І.В. Хом'юк, І.Е. Унт, І.А. Шайдур).

На основі аналізу становлення системи заочної освіти в Україні розглянуто психолого-педагогічні особливості підготовки студентів у процесі заочного навчання та охарактеризовано традиційну педагогічну систему підготовки вчителя математики.

У процесі дослідження заочної підготовки вчителя математики Л.Ф. Михайловою [2; 3] виділено психолого-педагогічні особливості такої підготовки за заочною формою навчання, які мають узагальнений характер:

- студент-заочник водночас навчається й навчає, тобто він є не тільки об'єктом педагогічної взаємодії, але й активним суб'єктом пізнавальної і творчої діяльності, спрямованої на глибоке опанування навчального матеріалу;

- засвоєння теоретичних знань студентами-заочниками відбувається одночасно із узагальненням і систематизацією практичних знань;

- процес навчання для цієї категорії студентів є додатковою діяльністю щодо основної – трудової;

- студент-заочник, зокрема працюючий педагог, виконує роль учителя на основі індивідуального досвіду; алу навчаючись у педагогічному ВНЗ, майбутній фахівець не завжди може спостерігати приклади педагогічної взаємодії і тому не має у своєму запасі альтернативних засобів стимулювання, переконання тощо;

- у більшості з них відсутні навички самостійної роботи з науково-методичною літературою, що є однією із причин низької успішності студентів-заочників; отже, одне з найважливіших завдань вищої педагогічної школи – навчити працюючих і майбутніх учителів навчатися, розвивати їх інтерес до професійної педагогічної діяльності, спонукати до самоосвіти, самовдосконалення;

- кожний студент заочної форми навчання, який працює за фахом, певним чином усвідомлює, у розв'язуванні яких професійно-педагогічних завдань він відчуває труднощі і яких знань йому бракує для їхнього подолання.

Необхідно врахувати виділені особливості при організації навчального процесу та при розробці навчальних планів та програм, методики проведення лекційних і практичних занять, науково-дослідної роботи студентів, педагогічної практики. Все це має сприяти якісній педагогічній підготовці вчителя на заочному відділенні.

Важливо також проаналізувати відмінності у педагогічній підготовці студентів денної форми навчання і студентів-заочників:

- студент-заочник, на відміну від студента денної форми навчання, в більшості випадків чітко усвідомлює мету, завдання, зміст, особливості професійної діяльності педагога в сучасних умовах.

- студенти денної форми навчання тільки починають усвідомлювати роль педагогічної професії; на практичних заняттях з педагогічних дисциплін роблять перші спроби підготовки й проведення уроку, у подальшому у процесі педагогічної практики пізнають специфіку вчительської професії, осмислюють необхідність теоретичних знань із психолого-педагогічних дисциплін та методики викладання предмета, переконуються в правильності вибору професії; в той же час більшість студентів-заочників уже працює в школі і має певний досвід;

- студенти-заочники, зокрема, які працюють учителями у школі, можуть виконувати курсові роботи не лише реферативного, але й дослідницького характеру, оскільки мають реальну можливість для проведення спостережень та експерименту;

- студент-заочник і студент денної форми навчання частіше відрізняються віковими особливостями і набутим досвідом.

У процесі дослідження нами було проаналізовано систему педагогічної підготовки вчителя початкової школи, яка склалася в навчально-науковому Інституті педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка в умовах реформування вищої освіти в Україні. На цій основі обґрунтовано специфіку такої підготовки для заочної форми навчання; визначено мету, зміст, вимоги, методи, прийоми та засоби формування педагогічних знань та умінь учителя початкової школи; враховано особливості організації самостійної роботи студентів у процесі формування базових педагогічних знань.

Було з'ясовано місце педагогічної підготовки вчителя початкової школи в структурі загальної системи педагогічної освіти, розглянуто мету, завдання, зміст, методи, засоби та організаційні форми. Вважаємо, що серед провідних завдань курсу педагогіки є усвідомлення випускниками ролі міжпредметних зв'язків, особливо з психологічними дисциплінами (загальна, вікова, педагогічна, соціальна психологія) та соціально-педагогічними дисциплінами (соціальна педагогіка, технологія соціальної роботи, робота з обдарованими учнями тощо).

Проаналізувавши наявну систему педагогічної підготовки вчителя початкової школи за заочною формою навчання, виділяємо особливості контингенту студентів заочної форми навчання; позитивні та негативні риси заочної форми навчання.

З метою вдосконалення педагогічної підготовки вчителя початкової школи за заочною формою навчання було опитано 280 випускників НДІ педагогіки. Студенти були умовно поділені на три групи: перша, включає студентів, які працюють учителями у загальноосвітніх закладах (47,1 %), друга група – студенти, які працюють педагогічними працівниками в різних освітніх закладах (19,3 %), третя група, які не працюють в системі освіти (33,6 %). Тобто виявлено, що майже 70 % випускників працюють у навчальних закладах різного типу. Такі студенти глибоко розуміють сутність педагогічної професії, отримують задоволення від спілкування з дітьми, прагнуть допомогти в особистісному становленні дітей та молоді.

Більш глибокий аналіз рівня педагогічної підготовки випускників Інституту педагогіки здійснювався за наслідками державного екзамену з педагогіки. При цьому було враховано результати дослідження, проведені В.І. Мудриком [4]. Це дало можливість виділити 4 групи студентів заочної форми навчання за рівнем педагогічної підготовки: низький, середній, достатній, високий. Розподіл здійснювався за такими показниками: ставлення студентів до педагогічної професії, розуміння її сутності; рівень сформованості педагогічних знань та практичних умінь. Коротко охарактеризуємо особливості кожного рівня педагогічної підготовки

студентів заочної форми навчання.

Низький рівень. Студенти мають обмежений загальний кругозір, їм властиві певні уявлення про роботу вчителя, проте вони не усвідомлюють сутність педагогічної професії і взагалі роль педагогічних знань у майбутній роботі з різними категоріями людей, орієнтуються лише в окремих питаннях навчальної програми. Слабко обізнані з класичною педагогічною спадщиною, мають поверхневе уявлення про сучасний стан педагогічної науки. Характерне репродуктивне відтворення знань. До цієї групи відносяться такі студенти, які або випадково обрали вчительську професію, або працюють в установах, не пов'язаних з освітою дітей та молоді, тому в них розвинуті лише окремі педагогічні вміння.

Середній рівень. Для цієї групи студентів притаманне більш усвідомлене ставлення до професії педагога. Вони розуміють значення педагогічної освіти у сучасному світі. Ознайомлені з окремими творами відомих педагогів. З роботами сучасних учених-педагогів ознайомлені в загальному плані. Мають уявлення про предмет, завдання курсу педагогіки, форми, методи, засоби навчально-виховного процесу. Можуть сформулювати певні ознаки основних категорій педагогіки. Мають невеликий досвід роботи з дитячими колективами або з іншими категоріями людей і тому володіють певними педагогічними вміннями.

Достатній рівень. Характерне усвідомлене ставлення до професії педагога і ролі педагогічної освіти у сучасному світі. Студенти добре ознайомлені з класичною педагогічною спадщиною, розкривають основні категорії педагогіки, сутність процесу виховання і навчання, їх принципи, форми, методи, засоби. Успішно працюють у загальноосвітніх закладах, частіше у початковій школі. Прагнуть упроваджувати в освітньо-виховний процес інноваційні технології. У них розвинені практичні вміння.

Високий рівень. Студенти обрали педагогічну професію за покликанням. Прагнуть допомогти своїм вихованцям в особистісному і пізнавальному зростанні. Глибоко обґрунтовують методологічні засади педагогічної науки, розкривають її основні категорії, сучасні наукові підходи. У своїй діяльності широко використовують методи науково-педагогічного дослідження. Глибоко обізнані не тільки з творами педагогів-класиків, але й вивчають педагогічні праці сучасних учених. У своїй практичній діяльності постійно реалізують інноваційні засоби виховання і навчання дітей та учнівської молоді. Частина таких студентів працюють керівниками навчальних закладів, мають достатній педагогічний досвід, досконало володіють комплексом педагогічних умінь.

Серед причин низької успішності студентів-заочників педагогічних спеціальностей вбачаємо неусвідомлений вибір ними педагогічної професії, недостатність навчально-методичного забезпечення адаптованого до умов заочної освіти, відсутність диференціації заочного навчання, недооцінку ролі самостійної роботи і, як наслідок, недостатній рівень сформованості умінь та навичок самостійної роботи. Тобто педагогічна підготовка вчителя

початкової школи за заочною формою навчання є актуальною та має істотні відмінності від підготовки студента денної форми навчання, які необхідно враховувати у педагогічному процесі.

З метою підвищення рівня педагогічної підготовки випускників в Інституті педагогіки ЖДУ була проведена така робота: 1) удосконалено програму курсу "Педагогіка"; 2) розроблено програму нового курсу "Методика викладання педагогіки" для студентів заочної форми за напрямом підготовки – "Початкова освіта"; 3) введено курс "Методологія та методи науково-педагогічного дослідження" з метою посилення методологічної підготовки студентів; 4) видано навчальні посібники з грифом МОН України – "Практикум з педагогіки" (авторський колектив викладачів кафедри педагогіки) та "Методика викладання педагогіки" (автори: О.А. Дубасенюк, О.Є. Антонова); 5) розроблено методичні рекомендації по написанню курсових, дипломних та магістерських робіт з педагогіки; 6) розроблено і здійснено мультимедійну презентацію лекційних курсів з таких дисциплін як "Педагогіка", "Історія педагогіки", "Методика викладання педагогіки", "Методологія та методи науково-педагогічного дослідження".

Крім того, визначено та обґрунтовано педагогічні умови [1], що сприяють підвищенню ефективності самостійної роботи студентів заочної форми навчання з урахуванням їх індивідуальних особливостей, виділено етапи організації самостійної роботи, передбачено розробку систему ефективного контролю за самостійною роботою студентів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Василенко О.В. Психолого-педагогічні основи організації самостійної роботи студентів заочної форми навчання / О.В. Василенко // Теоретичні питання культури, освіти і виховання: [зб. наук. пр.]. – 2004. – № 28. – С. 14–18.

2. Михайленко Л.Ф. До питання про методичну підготовку вчителя математики на заочному відділенні педвузу / Л.Ф. Михайленко, О.І. Матяш // Дидактика математики: проблеми і дослідження. Міжнародний збірник наукових робіт. – Вип. 16. – Донецьк, 2001. – С. 47–53.

3. Михайленко Л.Ф. Психолого-педагогічні особливості формування методичних знань та умінь у студентів-заочників / Л.Ф. Михайленко // Наукові записки: Зб. наук. праць. Серія: Педагогіка і психологія. – Вип. – Вінниця: ВДПУ, 2001. – С. 85–88.

4. Мудрик В. Науково-методичні основи управління фізичною культурою и спортом / В. Мудрик, І. Приходько. – Харків : "Армас", 2000. – 223 с.